

дарственной аграрной политики; тенденции дальнейшего развития рынка сельскохозяйственных земель и направления использования принципов эгалитаризма при совершенствовании его механизмов.

Элементы научной новизны. Актуализирована необходимость и обоснованы направления усиления государственного регулирования рыночного оборота сельскохозяйственных земель в Украине в контексте соблюдения базовых прав человека, прав крестьян и реализации интересов общества с привлечением элементов эгалитарного подхода к земельным реформам.

Практическая значимость. Использование результатов исследования при совершенствовании механизмов рыночного оборота земель сельскохозяйственного назначения в Украине будет способствовать преодолению структурных деформаций в аграрном секторе, разнонаправленности аграрного и сельского развития, уменьшению расслоения в обществе по уровню и качеству жизни. Библиогр.: 34.

Ключевые слова: земельная реформа; права человека; эгалитарный подход; рыночные отношения; крестьянство; государственная поддержка; фермерские хозяйства.

Бородина Елена Николаевна – доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НАН Украины, заведующая отделом экономики и политики аграрных преобразований, Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (01011, г. Киев, ул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: olena.borodina@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9937-5907>

Прокопа Игорь Васильевич – доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НААН, главный научный сотрудник отдела экономики и политики аграрных преобразований, Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (01011, г. Киев, ул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: iprokopa@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3681-2655>

Стаття надійшла до редакції 06.07.2021 р.

Фахове рецензування: 16.07.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Бородіна О. М., Прокопа І. В. Суспільні інтереси і права людини за ринкового обігу сільськогосподарських земель: світовий досвід для України. *Економіка АПК*. 2021. № 7. С. 63 – 75. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202107063>

Borodina, O.M. & Prokopa, I.V. (2021). Suspilni interesy i prava liudyny za rynkovoho obihu silskohospodarskykh zemel: svitovyi dosvid dlia Ukrainy [Public interests and human rights under the agricultural land market turnover: an experience for Ukraine]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 63 – 75 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202107063>

*

УДК 338.2:342.7:346.5

JEL Classification: Q15; D73

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202107075>

О. В. РИКОВСЬКА, кандидатка економічних наук

Корупційні ризики у сфері земельних відносин та напрями їх мінімізації¹

Мета статті – здійснити ідентифікацію корупціогенних ризиків у сфері земельних відносин, визначити специфічні фактори, що підтверджують наявність корупційної складової у сільськогосподарському землекористуванні для створення системи попереджувальних заходів і встановлення регулюючих запобіжників, що обмежуватимуть корупційний вплив на земельні трансакції та захищатимуть права людей.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використано методи: аналізу і синтезу (для визначення джерел формування корупційних схем у сфері земельних відносин); кореляційного аналізу (для встановлення взаємозв'язку між корупцією та концентрацією землекористування); емпіричний (щодо дослідження наслідків корупційних правопорушень у сфері земельних відносин) та абстрактно-логічний (для узагальнення висновків і формулювання пропозицій).

Результати дослідження. Ідентифікація основних джерел формування корупційних схем у сфері сільськогосподарського землекористування сприяє розробленню ефективних методів протидії цим правопорушенням. За результата-

¹ Публікацію підготовлено в рамках виконання наукового проекту «Просторова справедливість у землекористуванні для сталого розвитку сільських територій» (номер державної реєстрації 0121U108142).

© О. В. Риковська, 2021

ми досліджень зарубіжних науковців система запобігання зловживанням службовим становищем і отримання неправомірної вигоди посадовими особами на всіх рівнях влади будується через: подолання монополії, як виключного права державних структур здійснювати й контролювати операції із земельними ділянками; чітке законодавче унормування механізмів купівлі-продажу та інших трансакцій з сільськогосподарською землею; запровадження механізмів публічності, прозорості та інформаційної відкритості на земельному ринку. Оприлюднення намірів проведення земельних трансакцій, відкриття процедури операцій, поширення інформації про ухвалені угоди знижуватимуть інтерес корупціонерів і захищатимуть правові дії. У доповнення до визначених НАЗК видів корупційних дій у сфері сільськогосподарського землекористування окреслено специфічні фактори, що підтверджують наявність корупційної складової, серед яких: 1) укладання великих земельних угод (концентрація землекористування); 2) інвестиційні потоки у земельні активи з офшорних зон; 3) дискреційні повноваження єдиного органу виконавчої влади у сфері розпорядження землями сільськогосподарського призначення. Встановлення регулюючих запобіжників на додаткові до загально визначених чинники корупції обмежуватимуть корупційний вплив на земельні трансакції й захищатимуть права людей з низькими доходами, малим землеволодінням та іншими видами соціально-економічної ексклюзії.

Елементи наукової новизни. Полягають в обґрунтуванні необхідності виокремлення великих земельних угод (концентрації землекористування), як трансакцій зі значним корупціогенним ризиком, при розробці механізмів боротьби із корупцією на загальнонаціональному рівні.

Практична значущість. Доповнення проєкту Антикорупційної стратегії на 2021-2025 рр. в частині визначення ключових проблем у сфері земельних відносин напрямом розроблення спеціального механізму укладання великих угод (концентрації землекористування) з обов'язковою перевіркою джерел походження коштів, верифікацією інформації про кінцевих бенефіціарних власників і перевіркою правдивості корпоративної структури власності, постійно діючим моніторингом впливу концентрованого землекористування на дотримання прав місцевого населення та збереження навколишнього середовища стане дієвим запобіжним антикорупційним заходом у сфері земельних відносин. Рис.: 3. Бібліогр.: 27.

Ключові слова: земельні відносини; права людей; корупційні правопорушення; концентрація землекористування.

Риковська Оксана Володимирівна - кандидатка економічних наук, старша наукова співробітниця відділу економіки і політики аграрних перетворень, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: oksana.rykovska@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2723-8313>

Постановка проблеми. Земельні відносини як окрема складова системи суспільних взаємозв'язків і сфера забезпечення прав людини формуються під впливом низки чинників ендогенного та екзогенного характеру. Суттєвим фактором зовнішнього негативного впливу виступає корупція. В Україні, як і у світі загалом, землекористування визнано однією з найбільш корумпованих сфер. За даними Transparency International кожна п'ята людина у світі давала хабар за доступ до земельних послуг [27]. Через свою високоліквідність земельні ділянки, як одні з найдорожчих і найбільш цінних активів, стають «ласим шматком» для різних шахраїв. Із метою отримання неправомірної вигоди від обігу земель представники органів державної влади і місцевого самоврядування формують корупційні ланцюги, долучаються до участі в них, сприяють рейдерським захопленням тощо. За результатами оприлюднених Національним антикорупційним бюро України (НАБУ) даних лише за I півріччя 2020 р. викриті корупційні дії у земельній сфері завдали збитків державі у сумі понад 76 млн грн; до суду скеровано 15 справ; на розгляді перебуває 30 справ; обвинуваченими визнано 40 осіб, ще 15 – висунута підозра; трансакції на земельних ділянках площею понад 6,5 тис. га перебувають у процесі розслідування [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість дослідників акцентують увагу на визначенні впливу корупції на економічне зростання, ефективність інвестицій та державних витрат, результативність здійснюваних секторальних реформ. Серед зарубіжних вчених виділяються роботи А. С. Drury, J. Kriekhaus, M. Lusztig [20]; K. Gyimah-Brempong, S. Gyimah-Brempong [21]; Matthew A. Cole [22]; F. Mendez, F. Sepulveda [23]; R. Klitgaard [24]; Е. Кампос, С. Прадхан [8]. На визначення соціальної сутності корупції, тенденцій розвитку та негативних її наслідків спрямовані роботи вітчизняних дослідників М. І. Мельник [7], О. Я. Прохоренко [17], С. М. Сьєогіна [18]. Аналіз суспільно-політичних проблем корумпованості земельних відносин став темою низки досліджень П. Геги [2], А. Мартина [5, 6]. Зважаючи, що корупція входить до найактуальніших проблем в Україні, зокрема й у сфері землекористування, пошук нових механізмів та розробка дієвих заходів протидії корупції залишається важливим напрямом досліджень.

Мета статті - здійснити ідентифікацію корупціогенних ризиків у сфері земельних відносин, визначити специфічні фактори, що підтверджують наявність корупційної складової у сільськогосподарському землекористуванні для створення системи

попереджувальних заходів і встановлення регулюючих запобіжників, що обмежуватимуть корупційний вплив на земельні трансакції та захищатимуть права людей.

Виклад основних результатів дослідження. У загальному виразі корупція - це багатоаспектне соціальне явище, що виступає своєрідним відображенням політичних, економічних, ідеологічних та інших соціальних явищ і процесів у суспільстві, являє собою наслідок результатом недосконалого функціонування державних та суспільних інститутів, реакцію членів соціуму на вади суспільного розвитку. За законодавством корупція визначається як використання службовою особою наданих їй повноважень чи пов'язаних із ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди [14]. Корупція підриває універсальні цінності - права людей. Через корупційні схеми непропорційно страждають вразливі верстви насе-

лення, які найбільше залежать від суспільних благ, встановлених правил та регламентів, і при цьому не мають можливості й достатніх засобів для використання альтернативних платних послуг. У земельних відносинах корупція - це ще і відсутність інституційних інструментів захисту місцевих громад від негативного впливу поточних інвестицій у землю.

В Україні найпоширенішими тіншовими схемами правопорушень у сфері сільськогосподарського землекористування визнано: неправомірна передача земельних ділянок у користування, порушення процедури торгів, зловживання через реєстраційні дії, шахрайство (рис. 1). Крім наведених варіантів також мають місце зловживання під час видачі сертифікатів інженерів-землевпорядників, конфлікт інтересів при вчиненні землевпорядних дій тощо.

Рис. 1. Види корупційних дій у сфері сільськогосподарського землекористування

Джерело: Узагальнено на основі «Земельна корупція: 30 корупційних ризиків та шляхи їх подолання». НАЗК, 2021.

Зазначені схеми сформовані унаслідок низки інституційних «провалів», підґрунтям яких стали безсистемні, політично та економічно заангажовані дії у сфері земельних відносин. Основними ризиками/джерелами формування корупційних схем в Україні є: недосконалість нормативного регулювання, іноді суперечність законодавчих норм; відсутність відкритих реєстрів, точних відомостей про земельні ділянки державної та комунальної власності, про укладені договори; відсутність повних відомостей про землі у Державному земельному кадастрі; відсутність прозорого доступу до інформації щодо вільних земельних ділянок; відсутність відкритого ринку землі, зокрема державної та комунальної власності; відсутність сучасної цифровізованої процедури реєстрації прав, погодження землевпорядної документації; дискреційні повноваження Держгеокадастру; наявність дублюючих дозвільних процедур; відсутність ефективного механізму реагування на порушення; індивідуальна недоброчесність посадових осіб.

Окреслені корупційні ризики у сфері земельних відносин сприяють формуванню схем отримання неправомірної вигоди, при цьому порушуючи права мільйонів селян вільно користуватися власною землею та отримувати гідний дохід. Їх ідентифікація допомагає розробляти дієві механізми запобігання злочинам як у частині вдосконалення нормативно-правового регулювання та посилення відповідальності за порушення, так і створення системи попереджувальних заходів для запобігання проявам корупції.

У світовій практиці доведено, що вагомою ознакою та непрямим свідченням корупційних правопорушень у земельних відносинах виступає наявність великих земельних угод, тобто таких, що визначаються як «захоплення земель». У Декларації 2011 р. [26] Міжнародна земельна коаліція (ГМК) – глобальний альянс громадянського суспільства та міжурядових організацій, який налічує понад 150 членів, що представляють 54 країни – визначила «великомасштабне захоплення земель» як придбання або отримання у концесію земель, в умовах яких наявні одне або кілька порушень:

(i) порушення прав людини, зокрема рівних прав жінок;

(ii) відсутність вільної, попередньої та інформованої згоди постраждалих землекористувачів (FPIC);

(iii) відсутність ретельної оцінки або ігнорування соціальних, економічних та екологічних наслідків, враховуючи гендерні аспекти;

(iv) відсутність прозорих контрактів, що визначають чіткі й обов'язкові зобов'язання стосовно діяльності, зайнятості та розподілу вигід;

(v) відсутність ефективного демократичного планування, незалежного нагляду та реальної співучасті місцевого населення.

Таким чином, будь-яка велика земельна угода, де встановлено принаймні одне з перелічених порушень та не відповідає вимогам FPIC у частині дотримання принципів прозорості, демократичного планування, нагляду та співучасті містить корупційну складову.

Великі угоди зазвичай здійснюються за одним із сценаріїв. *Перший сценарій* – це *державні угоди з землею*. На рівні центральних органів виконавчої влади приймаються рішення щодо напрямів використання тієї чи іншої землі. Одним із прикладів масштабної схеми земельних махінацій в Україні за участі держави була передача землі сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів у розпорядження Держгеокадастру. Введена Законом норма діяла від 01.01.2013 р. [12] до ухвалення Указу Президента від 15.10.2020 р. «Про деякі заходи щодо прискорення реформ у сфері земельних відносин» [13]. За оцінкою експерта з питань управління земельними ресурсами проєкту USAID «Підтримка аграрного та сільського розвитку» Сергія Кубаха, протягом восьмирічного періоду дії закону кількість земель у державній власності скоротилася на 6 млн га шляхом відведення у приватну власність у рамках «безоплатного передавання» [1]. Як зазначалося, така процедура одна з найбільш корупціогенних і, відповідно, держава втратила стратегічний ресурс, місцева влада недоотримала значні надходження до бюджету, а мільйони гривень «платежів за сприяння» осіли у кишенях посадових осіб, дотичних до виділення земельних ділянок. При цьому основними ошуканими стали мільйони селян, які тривалий час працювали на цій землі, мали право на отримання частки при її приватизації та повністю поклалися на справедливість дій з боку державних органів.

З ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних

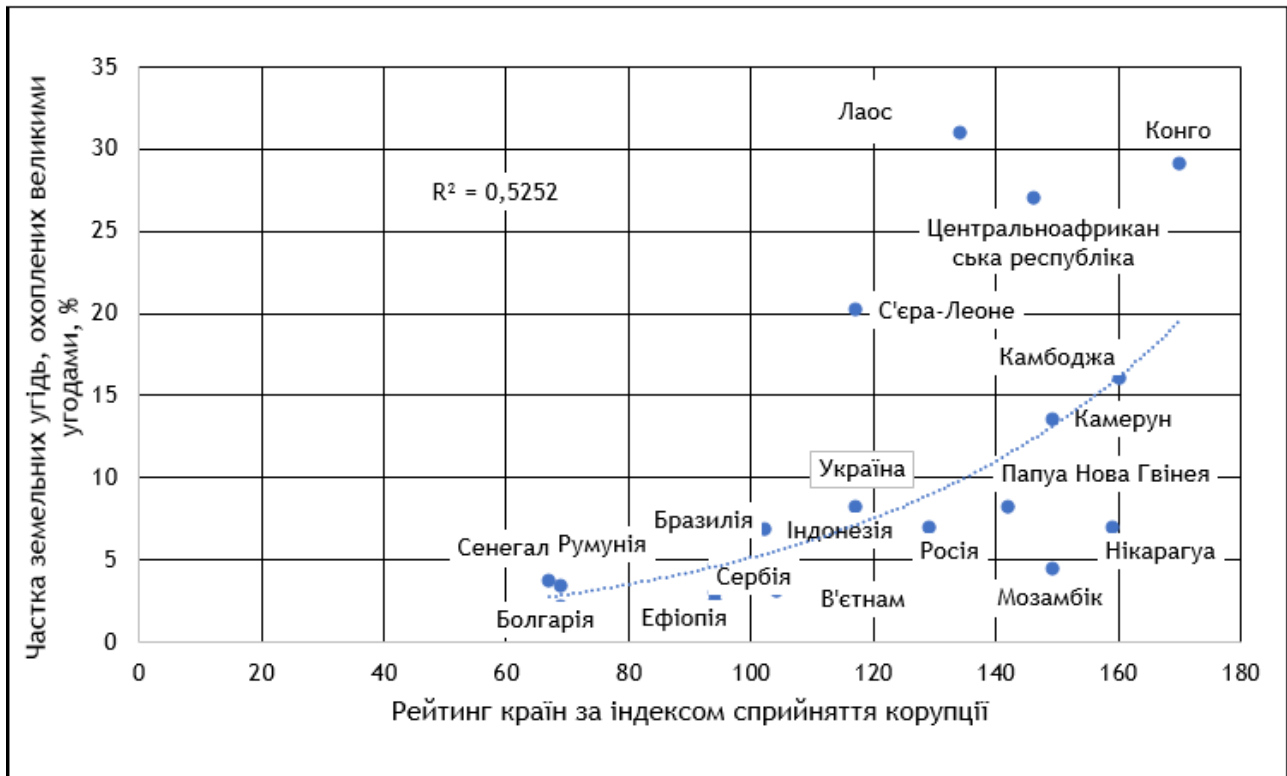
відносин» [11] розпорядження землями за межами населених пунктів передано громадам. Зважаючи, що більша частина цих земель знаходиться у довгостроковій оренді (емфітевзисі, сервітуті), договори на що було укладено з управліннями Держгеокадастру, жителі місцевих громад, навіть отримавши землю у комунальну власність, позбавлені права користуватися нею, обирати інших орендарів та привабливіші умови.

Другий сценарій - це ринкові угоди з землею. Інвестори безпосередньо звертаються до державних чи місцевих представників і пропонують ціну за придбання або довгострокову оренду землі. У деяких випадках це робиться шляхом переговорів з лідером громади, наприклад сільським головою. На практиці величезні розбіжності у переговорній силі між інвесторами і громадами перешкоджають укладанню справедливих та рівноправних угод. Більше того, «представники» громади, з якими інвестори укладають угоди, загалом не уповноважені такою на виконання подібної діяльності, особливо там, де місцевий чиновник - «представник», фактично призначений урядом. Місцеві чиновники, відповідальні за землеустрій, або державні службовці вищого рівня, залучені до надання запитуваних дозволів на земельні угоди, можуть активно заохочувати широкомасштабну оренду або придбання землі як засіб отримання особистого прибутку. Нарешті, такі «представники» громади можуть не відображати точки зору окремих груп людей, яких безпосередньо стосуються земельні угоди.

Через те, що земля відноситься до мало-керованих ресурсів, а процес прийняття рішень зосереджений у незначній кількості людей відсутність прозорості на відміну від демократичної підзвітності стала нормою у багатьох країнах. Посадові особи на всіх рівнях можуть розцінювати інтерес інвесторів до землі як можливість збагатитися, і останні дослідження підтверджують існування прямої статистичної кореляції між рівнями ймовірної корупції та можливістю укладання великих земельних угод. Чим сприятливіші умови, створені для укладання великих земельних угод та чим більше великих інвестиційних проєктів у землю, тим вищий рівень корупції.

Найбільшою узагальнюючою аналітичною платформою, на якій оприлюднено дані щодо придбання (оренди, лізингу, концесії) великих земельних ділянок у майже 100 країнах світу, є центр моніторингу Land Matrix. У базу даних зібрано інформацію про понад 2000 земельних угод, які за своїми характеристиками відповідають визначеним критеріям, а саме: угода призводить до передачі прав користування, контролю чи права власності на землю шляхом продажу, оренди чи концесії; ініційована з 2000 р.; покриває площу 200 гектарів або більше; призводить до зміни форми землекористування (часто від надання екстенсивних або екосистемних послуг до комерційного використання). За даними Land Matrix, в Україні зафіксовано 273 масштабні земельні угоди, з яких 255 відповідають вищезазначеним критеріям. Відповідно до укладених угод 3,4 млн га, що становить понад 8% загальної площі сільськогосподарських угідь, знаходяться в обробітку близько 200 компаній. Така значна концентрація (а за експертними оцінками її масштаби вдвічі перевищують офіційно наведені дані) слугує непрямим, але показовим свідченням використання корупційних схем у володінні земельними масивами. За показниками концентрації земельних угідь Україна знаходиться на рівні Нікарагуа, Папуа-Нова Гвінея, Камеруну, Індонезії тощо, де більше ніж 5% земель сільськогосподарського призначення контролюються обмеженою кількістю компаній.

Для дослідження взаємозв'язку між концентрацією земельних угідь і корупцією по країнах використано метод кореляційного аналізу. Масив даних щодо частки земельних угідь, охоплених великими угодами, встановлювався як відношення обсягів об'єднаних угідь за базою Land Matrix до загальної кількості сільськогосподарських земель за оцінками FAO. Масив даних із корупційної складової формувався за рейтингом країн зі сприйняття корупції, встановленим Transparency International у 2020 р. У вибірку включено країни, де обсяг земель під великими угодами перевищує 2% загального сільськогосподарського землекористування. Більшість цих країн знаходяться у другій половині рейтингу за індексом сприйняття корупції (рис. 2).

Рис. 2. Взаємозв'язок між індексом сприйняття корупції та великомасштабними земельними угодами

Джерело: Побудовано автором на основі даних: <https://landmatrix.org/list/deals>, <http://www.fao.org/countryprofiles/index/ru/?iso3=PRY>, <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl>

В Україні, як зазначено вище, понад 8% сільськогосподарських угод знаходяться під «великими угодами» і контролюються обмеженою кількістю компаній. За індексом сприйняття корупції наша країна у 2020 р. отримала 33 бали зі 100 можливих і розділила 117 місце (зі 180) з Єгиптом, С'єра-Леоне, Непалом та Замбією.

Лінія тренду (експонентна апроксимація) свідчить про існування помірного зв'язку між корупцією та наявністю великих земельних угод. У країнах, де корупційна складова являє собою вагомий чинник для прийняття економічних рішень, доволі поширені великі угоди у землекористуванні. За результатами аналізу, по-перше, у країнах, які за індексом сприйняття корупції знаходяться у першій половині рейтингу не зафіксовано великих земельних угод; по-друге, у країнах, населення яких ставиться до корупції як до об'єктивної реальності, великими угодами охоплено значні обсяги земель сільськогосподарського призначення (у Лаосі та Конго сягають 30% земель); по-третє, наявність корупційних схем відкриває можливості для тіньового бізнесу й

недобросовісних інвесторів захоплювати землі, монополізувати владу і порушувати права тих, хто не може протистояти потужному загарбанню земель.

Корупційність земельних відносин в Україні підтверджується інвестиційними потоками, які надходять з офшорних зон (рис. 3). Серед країн, що найбільше інвестують в українську землю, це Кіпр і Люксембург, відомі у світі офшори. До списків офшорних зон відносяться й Вірджинські острови, Сейшели, Нідерланди, Сінгапур і Беліз, які теж інвестують в українську землю. США і Саудівська Аравія, хоча й виступають «оригінальними» інвесторами, використовують дочірні компанії в офшорних юрисдикціях під час торгівлі зерном та іншою сільськогосподарською сировиною. Загалом за даними бази Landmatrix, інвестори з 25 країн вклали кошти у сільськогосподарські землі в Україні.

Середній розмір земельних угод за укладеними договорами коливається від 2,0 і 5,6 тис. га (інвестиції з Німеччини та Великобританії) до 24,2 і 27,3 тис. га (інвестиції з Кіпру та Канади).

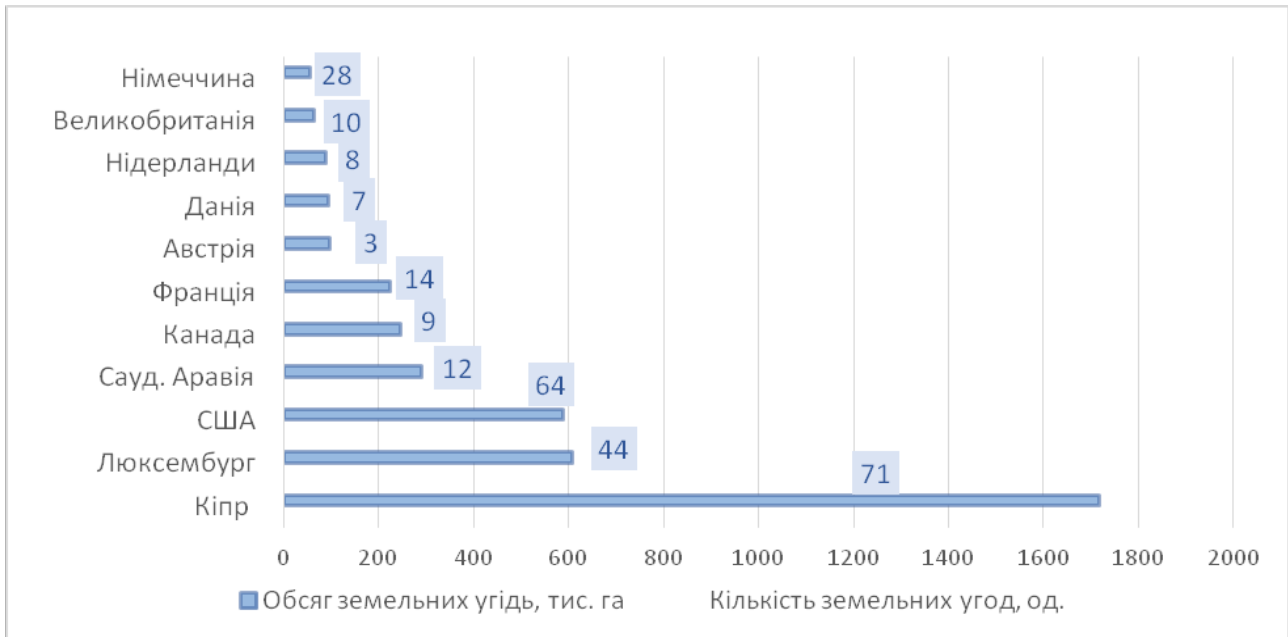

Рис. 3. Глобальні потоки транснаціональних інвестицій у землю, 2020 р.

Джерело: узагальнено автором на основі Land Matrix data. URL : <https://landmatrix.org/list/deals>.

Визначальною рисою офшорів, окрім оптимізації (уникнення) оподаткування, слугує легалізація кримінальних, у тому числі корупційних доходів. Виведення капіталів у країни зі спрощеним законодавством та відсутністю будь-якого контролю й прозорості з подальшим легальним інвестуванням у потрібні активи - це загальновідома схема фінансових обробок зі шлейфом заплямованого минулого.

Корупція традиційно потрапляє до найактуальніших проблем України за результатами різних соціологічних досліджень. Так, 52,3% респондентів, опитаних Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) у рамках всеукраїнського дослідження громадської думки, визначили корупцію однією з найголовніших проблем [10]. За даними соціологічного дослідження Українського інституту майбутнього (UIF), 49% українців вважають корупцію головною перешкодою для розвитку держави [4] і 42,9% причиною кризи та погіршення економічного становища родини [19].

Суттєво різняться думки стосовно відношення до корумпованості інституцій у різних груп респондентів. Для населення загалом корупція у земельних відносинах не виноситься на перші місця. Водночас підприємці та експерти включають земельну корупцію у лідери корупційних зловживань [9].

Поширеність корупційних схем, обсяги неправомірної вигоди, масштаби порушень прав людини спричиняють дослідження у

цій сфері багатьох науковців, практиків, правозахисників, представників громадянського суспільства. Одним з відомих дослідників впливу корупції на земельні відносини в усьому світі є Professor Olivier De Schutter. Узагальнюючи дані більше ніж 95 країн він описав найпоширеніші корупційні схеми, які часто перетинаються та взаємно підсилюються у межах різних форм великомасштабних земельних угод, окреслив процесуальні механізми корупції, які пов'язані з порушенням управління на різних етапах з метою отримання вигоди для конкретної особи або групи [25].

Більшість дослідників підтримують теорію, що корупція виникає за умови існування монополії, правової недосконалості та відсутності механізмів дієвого контролю. Порушити корупційну схему та зменшити її вплив можливо за рахунок підзвітності та відповідальності. Класична формула американського економіста Р. Клітгарда визначає корупцію як Корупція = Монополія + Свобода дій - Підзвітність [24].

У земельних відносинах монополія, як основний корупційний чинник, означає не одноосібне володіння землею, а виключне право державних структур здійснювати та контролювати операції із земельними ділянками. Зокрема, вертикаль Держгеокадастру протягом останніх двадцяти років була наділена низкою монопольних повноважень у сфері земельних відносин - від розробки нормативно-технічних документів, державних

стандартів, норм і правил, проведення земельпорядних та землеоціночних робіт до організації й здійснення державного нагляду (контролю) та вжиття заходів із запобігання порушенням у земельній сфері. Така централізація повноважень сприяла формуванню сталих корупційних схем у сфері землекористування. Ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» [20], за яким значна кількість повноважень Держгеокадастру передана на місцевий рівень може стати потужним кроком у боротьбі з земельною корупцією. На думку багатьох експертів, демонополізація вищезазначеної інституції сприятиме не лише розірванню старих корупційних ланцюгів у сфері земельних відносин. Місцеві органи влади матимуть шанс при відборі кадрів до новостворених відділів територіальних громад, із повноваженнями у сфері землеустрою, крім кваліфікаційних вимог враховувати рівень толерантності до корупції.

Вагомим чинником поширення корупційних зловживань у земельних відносинах стала правова недосконалість, визначена як «свобода дій» у формулі Р. Клітгарда. Тривало діючий мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення [15] з одного боку «заморозив» майже всі законні операції із земельними ділянками сільськогосподарського призначення (за винятком передачі їх у спадщину та при викупі земельних ділянок для державних і громадських потреб), з іншого, став тригером для запуску негативної тенденції формування розгалуженої системи корупційних дій у сфері обігу земельних ділянок. Відсутність законодавчих механізмів купівлі-продажу, нерегульованість процедури, обмеженість засобів контролю забезпечили свободу дій для зловживання службовим становищем та отримання неправомірної вигоди посадовими особами на всіх рівнях влади. Ухвалення низки законів як у сфері землекористування, так і для протидії корупції, в тому числі, про обов'язкове проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів не набули тієї запобіжної сили, яка б унеможливила корупційні схеми у землекористуванні.

Протистояти поширенню правопорушень, зокрема у земельних відносинах, можливо шляхом запровадження механізмів

публічності, прозорості та інформаційної відкритості. Оприлюднення намірів проведення земельних трансакцій, відкриття процедури операцій, розповсюдження інформації про ухвалені угоди та проведені оборудки стануть підґрунтям для втрати інтересу до корупційних дій і захищатимуть правову складову. Відкритість – це дієвий механізм запобігання корупційним зловживанням та можливість попередження порушень прав людей у сфері землеволодіння та землекористування.

Українська практика протидії корупції полягає у створенні потужної антикорупційної інфраструктури, з приєднанням України до всіх міжнародних ініціатив та ухваленням низки антикорупційних законів і нормативних актів. Усі вони стосуються боротьби з корупцією безвідносно до сфери її виникнення. Особливості масштабів корупційних правопорушень у земельних відносинах та наслідків їх впливу на права людини виокремлюють земельну корупцію і потребують специфічних дієвих заходів у земельній сфері.

Вперше секторальний підхід у боротьбі з корупцією та визнання необхідності впровадження особливих механізмів впливу в різних сферах був запропонований у новому проєкті «Антикорупційної стратегії 2021-2025» [16]. Земельні відносини увійшли до переліку пріоритетних сфер, для яких визначені основні проблеми та очікувані стратегічні результати після вжиття антикорупційних заходів.

Зважаючи, що вагомим корупційним ризиком у сфері земельних відносин виступає значна частка великих земельних угод (концентрація землекористування) та превалювання інвестиційних потоків у земельні активи з офшорних зон, до визначених проєктом Стратегії проблем у сфері земельних відносин необхідно додати: «Великі земельні угоди (покривають площу 200 га і більше) та фінансові інвестиції у земельні активи з офшорних зон є джерелом корупції у земельних відносинах та ризиком порушень прав людей». Для запобігання визначеним корупційним ризикам необхідно:

законодавчо обмежити концентрацію земель на рівні науково обґрунтованих норм екологобезпечного господарювання та з врахуванням принципів дотримання прав людини;

визначити, що укладання великих угод (понад 200 га) здійснюється за спеціальною процедурою, що включає перевірку джерел

походження коштів та корпоративної структури власності, постійно діючий моніторинг впливу землекористування на дотримання прав місцевого населення та збереження навколишнього середовища;

запровадити ефективні механізми верифікації інформації про кінцевих бенефіціарних власників та перевірки правдивості корпоративної структури власності;

визначити відповідальність основних суб'єктів, що залучені до земельних трансакцій: інвестиційних компаній, банків та інших фінансових установ, органів виконавчої влади і місцевого самоврядування та, у випадках транснаціональних придбань земель із залученням іноземних інвесторів, урядів країн, в яких інвестор має постійне місце проживання або реєстрації.

В Україні відкрито ринок земель сільськогосподарського призначення і у перспективі щорічна його лібералізація знімає обмеження та спрощуватиме вимоги. Уже з 2024 р. передбачено можливість купівлі земельних ділянок юридичними особами і, ймовірно, залучення іноземного капіталу до ринку купівлі-продажу сільськогосподарських земель. Відкриваючи в подальшому кордони для іноземних інвестицій у землю, потрібно працювати над впровадженням механізмів, що унеможливають порушення прав людей та сільських громад через недобросовісних іноземних і вітчизняних посадових осіб, бізнесменів та компаній.

Корупція у земельних відносинах - це глобальна проблема, яка в той чи інший спосіб стосується більшості країн. Дослідження механізмів, сформованих окремими урядами й міжурядовими структурами для боротьби з корупцією, сприяють побудові національної системи протидії корупційним зловживанням у земельних угодах. Враховуючи різноманітність корупційних схем і недосконалість законодавчого забезпечення необхідно використовувати всі можливості, досвід інших країн і практики, напрацьовані зарубіжними фахівцями для запобігання неправомірним діям у сфері земельних відносин. У пошуках рішень для ефективної боротьби з корупцією у земельних відносинах та наслідками її впливу на громади і права людей потрібно розглядати ініціативи, які впроваджені в інших галузях економіки та забезпечують позитивні результати.

Ініціатива прозорості видобувних галузей (ІПВГ). У своїй нинішній формі ІПВГ

застосовується лише до потоків доходів між нафтовими, газовими і гірничодобувними компаніями та урядами країн, де вони працюють. Крім того, ІПВГ застосовується до використання урядом доходів, що надходять від експлуатації мінеральних ресурсів. Продовжити позитивний досвід ініціативи доцільно у сфері земельних відносин, насамперед - великих земельних угод. Публікація контрактів, укладених між інвесторами і урядом або компетентними державними органами - це спосіб забезпечення прозорості та підзвітності використання коштів. Однак коли йдеться про масштабні земельні угоди, прозорість коштів може бути не основною формою інформації, яка потребує розголошення місцевим громадам і загальній громадськості в цілому. Натомість розкриття умов договорів було б набагато кориснішим у боротьбі з корупцією у земельних угодах.

Партнерство відкритого уряду (ПВУ). Партнерство «Відкритий уряд» передбачає відкрите декларування доходів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування як до, так і після закінчення терміну їхніх повноважень. Таке оприлюднення доходів буде дійсно ефективним, лише якщо поширюватиметься на членів сімей посадових осіб. В Україні підтверджена низка випадків реєстрації майна та активів на батьків або дорослих дітей, які не проживають із суб'єктами декларування, що дозволяє уникати виконання антикорупційних вимог. Запровадження норм стосовно розширення переліку осіб, майно і активи яких потрібно включати у декларацію посадовців, що працюють у сферах із високим корупціогенним ризиком, зокрема у сфері землекористування, сприятиме прозорості та підвищить ефективність дій для запобігання корупції у публічному секторі.

Висновки. 1. Корупція - це суспільне багатоаспектне явище, що спричиняє широкомасштабні несприятливі наслідки та за своєю сутністю є порушенням прав людей. Корупційні зловживання у сфері земельних відносин призводять до порушення прав і законних інтересів землекористувачів і земельних власників, передусім найбідніших, маргіналізованих та вразливих верств населення; втрати земель державної і комунальної власності, зменшення надходжень до державного й місцевих бюджетів, що негативно позначається на добробуті всього населення

країни. Найбільше потерпають селяни, які не мають ні фінансової, ні інституційної, ні технічної можливості протистояти чітко вибудованій корупційній мережі, відстоювати свої права та захищати власність.

2. Тіньові корупційні схеми у землеволодінні та землекористуванні, які протягом більше ніж 20-річного періоду формувалися в Україні, пронизують усі гілки влади. Законодавча неврегульованість, інституційні провали, виконавчі викривлення та неналежність судочинства сприяли великомасштабній концентрації сільськогосподарських угідь, за якої близько 10% земель, що становить 4,2 млн га, де-факто належать 200 особам, допустили розкрадання понад 5 млн га земель державної власності, спричинили недоотримання бюджетами всіх рівнів мільйонних платежів за користування земельними угіддями.

3. Оцінка корупції за своєю сутністю важке завдання, тоді як вимір впливу корупції на права людини – ще складніше. Разом із тим існують непрямі свідчення наявності важливих взаємозв'язків між передбачуваними рівнями корупції і дотриманням прав людини. Грунтуючись на результатах досліджень зарубіжних науковців, визначено, що непрямыми, але доведеними свідченнями поширення корупції у сфері земельних відносин є: кількість великих земельних угод та обсяги сільськогосподарських угідь, що сконцентровані в обмеженій кількості користувачів; превалювання інвестиційних потоків з офшорних зон; наявність монополії на виконання повноважень у сфері земельних відносин – від розробки нормативно-технічних документів, державних стандартів, норм і правил, проведення землевпорядних та землеоціночних робіт до організації й здійснення державного нагляду (контролю) та вжиття заходів із запобігання порушенням у земельній сфері.

4. Статистично доведено існування зв'язку між концентрацією земель (великими угодами у сільськогосподарському зем-

лекористуванні) та рівнем корупції. Результати аналізу більше ніж 50 країн свідчать, що, по-перше, у країнах, які за індексом сприйняття корупції знаходяться у першій половині рейтингу, не зафіксовано великих земельних угод; по-друге, у країнах, населення яких ставиться до корупції як до об'єктивної реальності і сприймають її як ментальну особливість, великими угодами охоплено значні обсяги земель сільськогосподарського призначення. Наявність корупційних схем відкриває можливості для тіньового бізнесу й недобросовісних інвесторів захоплювати землі, монополізувати владу і порушувати права тих, хто не може протистояти поширеному загарбанню земель.

5. Українська практика боротьби з корупцією полягає у створенні потужної антикорупційної інфраструктури та ухвалення низки законів і нормативно-правових актів. Уперше секторальний підхід у боротьбі з корупцією та визнання необхідності впровадження особливих механізмів впливу в різних сферах було запропоновано у новому проєкті «Антикорупційної стратегії 2021-2025». Земельні відносини увійшли до переліку пріоритетних сфер, для яких визначені основні проблеми та очікувані стратегічні результати після вжиття антикорупційних заходів.

6. Актуальною проблемою, що супроводжується корупційними ризиками у земельних відносинах і потребує виокремлення в Антикорупційній стратегії, є концентрація землекористування. Розроблення спеціального механізму укладання великих угод з обов'язковою перевіркою джерел походження коштів, верифікацією інформації про кінцевих бенефіціарних власників і перевіркою правдивості корпоративної структури власності, постійно діючим моніторингом впливу концентрованого землекористування на дотримання прав місцевого населення та збереження навколишнього середовища стане дієвим запобіжним антикорупційним заходом у сфері земельних відносин.

Список бібліографічних посилань

1. "Землю – громадам". Які корупційні схеми зруйнує передавання земель у комунальну власність. URL : <https://www.epravda.com.ua/projects/zemlia-mozhlyvostei/2021/03/15/671926/>.
2. Гега П. Т. Реалії прояву та протидії корупції у сфері земельних відносин в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю та корупцією (теорія і практика)* : наук.-практ. журн. 2013. № 1 (29). С.98-102.

References

1. "Zemliu - hromadam". Yaki koruptsiini skhemy zruiniue peredavannia zemel u komunalnu vlasnist ["Land for Communities". What corruption schemes ruin the transfer of land to communal property]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/projects/zemlia-mozhlyvostei/2021/03/15/671926/> [In Ukrainian].
2. Heha, P.T. (2013). Realii proiavu ta protydii koruptsii u sferi zemelnykh vidnosyn v Ukraini [Realities of manifestation and counteraction of corruption in the sphere of land relations in Ukraine]. *Borotba z orhanizovanou zlochnnistiu ta koruptsiieiu (teorii i praktyka)*, 1 (29), pp. 98-102 [In Ukrainian].

3. Звіт НАБУ за I півріччя 2020 р. URL : https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_i_pivrichchia_2020_roku_0.pdf.

4. Майже половина українців вважають корупцію головною перешкодою для розвитку країни. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/press-conference/724611.html>.

5. Мартин А. Г., Євсюков Т. О. Гунько Л. А. Протидія корупційним проявам у сфері земельних відносин та природокористування. Київ : НУБіП України, 2011. 166 с.;

6. Мартин А. Корумпованість земельних відносин в Україні: причини і шляхи їх подолання. *Землеустрій і кадастр*, 2014. № 2. С. 33-48.

7. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія. Київ : Атіка, 2001. 304 с.

8. Многоликая коррупция. Выявление уязвимых мест на уровне секторов экономики и государственного управления : монография / пер. с англ. ; под ред. Кампос Эдгардо, Прадхан Санджай, 2016. 551 с.

9. Негативні тенденції та низька обізнаність: кілька тез про дослідження від НАЗК. URL : <https://ti-ukraine.org/blogs/negatyvni-tendentsiyi-ta-nyzka-obiznanist-pro-shhohovoryt-masshtabne-doslidzhennya-shhodo-koruptsiyi/>.

10. Оцінка напрямку справ в Україні і топ-проблеми. URL : <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=973&page=5>.

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин : Закон України від 28.04.2021 р. № 1423-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-IX#Text>.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної та комунальної власності : Закон України від 6 вересня 2012 року № 5245-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5245-17#Text>.

13. Про деякі заходи щодо прискорення реформ у сфері земельних відносин : Указ Президента України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449/2020#Text>.

14. Про запобігання корупції : Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

15. Про угоди щодо відчуження земельної частки (паю) : Закон України від 18.01.2001р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2242-14#Text>.

16. Проект Закону про засади державної антикорупційної політики на 2020-2024 роки. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70007.

17. Прохоренко О. Я. Корупція по-українськи (сутність, стан, проблеми) : монографія. Київ : Вид-во НАДУ, 2005. 456 с.

18. Серьогін С. М. Державний службовець у відносинах між владою і суспільством : монографія. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2003. 456 с.

19. Українці причиною економічної кризи переважно називають корупцію - КМІС. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2021/06/8/674751/>.

20. Drury A. C., Kriekhaus J., Lusztig M. Corruption, Democracy, and Economic Growth. *International Political Science Review/ Revue internationale de science politique*. 2006. Vol. 27(2). P. 121-136.

21. Gyimah-Brempong K., Gyimah-Brempong S. "Corruption, Growth, and Income Distribution: Are there Regional Differences?" *Economics of Governance, Springer*. 2006. Vol. 7(3). P. 245-269, August.

22. Matthew A. Cole. "Corruption, income and the environment: An empirical analysis". *Ecological Economics*. 2007. Vol. 62 (3-4). P. 637-647, May.

23. Mendez F., Sepulveda F. "Corruption, growth and political regimes: Cross country evidence". *European Journal of Political Economy, Elsevier*. 2006. Vol. 22(1). P. 82- 98, March.

24. Robert Klitgaard. "Engaging Corruption: New Ideas for the International Monetary Fund". *Policy Design and Practice* 2. 2019. № 3. "Corruption." In *International Development: Inquiries in Global Development Practice*, edited by Paul Battersby, et al. Sage Press, 2017.

25. The report Tainted Lands: Corruption in Large-Scale Land Deals. URL : <https://www.globalwitness.org/en/campaigns/land-deals/tainted-lands-corruption-large-scale-land-deals/>.

3. Zvit NABU za I pivrichchia 2020 r. NABU report for the first half of 2020. (2020). Retrieved from : https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_i_pivrichchia_2020_roku_0.pdf [In Ukrainian].

4. Maizhe polovyna ukraintsiv vvezhaiut koruptsiu holovnoiu pereshkodoiu dlia rozvytku krainy [Almost half of Ukrainians consider corruption the main obstacle to the country's development]. Retrieved from : <https://ua.interfax.com.ua/news/press-conference/724611.html> [In Ukrainian].

5. Martyn, A.H., Yevsiukov, T.O. & Hunko, L.A. (2011). Protidiia koruptsiinym proiavam u sferi zemelnykh vidnosyn ta pryrodokorystuvannia [Counteracting corruption in the field of land relations and environmental management]. Kyiv : NUBiP Ukrainy [In Ukrainian].

6. Martyn, A. (2014). Korumpovanist zemelnykh vidnosyn v Ukraini: prychny i shliakhy yikh podolannia [Corruption of land relations in Ukraine: reasons and ways to overcome them]. *Zemleustrii i kadastr*, pp. 33-48 [In Ukrainian].

7. Melnyk, M.I. (2001). Koruptsiia: sutnist, poniattia, zakhody protydii : monohrafiia [Corruption: essence, concept, countermeasures: monograph]. Kyiv : Atika [In Ukrainian].

8. Kampos Jedgardo & Pradhan Sandzhaj (2016). Mnogolika-ja korruptcija. Vyjavlenie ujazvymykh mest na urovne sektorov jekonomiki i gosudarstvennogo upravlenija : monografiia [Many faces of corruption. Identifying vulnerabilities at the level of sectors of the economy and public administration: monograph]. Kampos Jedgardo, Pradhan Sandzhaj (Ed.) [In Russian].

9. Nehatyvni tendentsii ta nyzka obiznanist: kilka tez pro doslidzhennia vid NAZK [Negative trends and low awareness: several studies on the study from the NACP]. Retrieved from : <https://ti-ukraine.org/blogs/negatyvni-tendentsiyi-ta-nyzka-obiznanist-pro-shhohovoryt-masshtabne-doslidzhennya-shhodo-koruptsiyi/> [In Ukrainian].

10. Otsinka napriamku sprav v Ukraini i top-problemy [Assessment of the direction of affairs in Ukraine and Top Problems]. Retrieved from : <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=973&page=5> [In Ukrainian].

11. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shhodo vdoskonalennia systemy upravlinnia ta derehuliatcii u sferi zemelnykh vidnosyn : Zakon Ukrainy vid 28.04.2021 r. # 1423-IX [On amendments to some legislative acts of Ukraine to improve the system of management and deregulation in the field of land relations: Law of Ukraine of 28.04.2021 No. 1423-IX]. (2021). Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-IX#Text> [In Ukrainian].

12. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shhodo rozmezhuвання zemel derzhavnoi ta komunalnoi vlasnosti : Zakon Ukrainy vid 6 veresnia 2012 roku # 5245-VI [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Demarcation of State and Communal Lands: Law of Ukraine of September 6, 2012 No. 5245-VI]. (2012). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5245-17#Text> [In Ukrainian].

13. Pro deiaki zakhody shhodo pryskorennia reform u sferi zemelnykh vidnosyn : Ukaz Prezydenta Ukrainy [On some measures to accelerate reforms in the field of land relations: Decree of the President of Ukraine]. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449/2020#Text> [In Ukrainian].

14. Pro zapobihannia koruptsii : Zakon Ukrainy [On Prevention of Corruption: Law of Ukraine]. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> [In Ukrainian].

15. Pro uhody shhodo vidchuzhennia zemelnoi chastky (paiu) : Zakon Ukrainy vid 18.01.2001 r. [On agreements on alienation of land plot : Law of Ukraine of 18.01.2001]. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2242-14#Text> [In Ukrainian].

16. Projekt Zakonu pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinnoi polityky na 2020-2024 roky [Draft Law on the Principles of State Anti-Corruption Policy for 2020-2024]. Retrieved from : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70007 [In Ukrainian].

26. Tirana Declaration: Securing Land Access for the Poor in Times of Intensified Natural Resources Competition, International Land Coalition, 2011. URL : <http://www.landcoalition.org/sites/default/files/documents/resources/tiranadeclaration.pdf>.

27. Transparency International, Global Corruption Barometer 2013, at 11. 2013. URL : <http://www.transparency.org/gcb2013/report>.

17. Prokhorenko, O.Ya. (2005). Koruptsiia po-ukrainsky (sutnist, stan, problemy) : monohrafiia [Corruption in Ukrainian (essence, state, problems): monograph]. Kyiv : Vyd-vo NADU [In Ukrainian].

18. Serohin, S.M. (2003). Derzhavnyi sluzhbovets u vidnosynakh mizh vladoiu i suspilstvom : monohrafiia [Civil servant in the relationship between government and society: monograph]. Dnipropetrovsk : DRIDU NADU [In Ukrainian].

19. Ukraintsi prychnoiu ekonomichnoi kryzy perevazhno nazyvaiut koruptsiu - KMIS [Ukrainians mostly call corruption the cause of the economic crisis - KIIS]. Retrieved from : <https://www.epravda.com.ua/news/2021/06/8/674751/> [In Ukrainian].

20. Drury, A.C., Kriekhaus, J. & Lusztig, M. (2006). Corruption Democracy, and Economic Growth. *International Political Science Review/ Revue internationale de science politique*, 27(2), pp. 121-136 [In English].

21. Gyimah-Brempong, K. & Gyimah-Brempong, S. (2006). Corruption, Growth, and Income Distribution: Are there Regional Differences? *Economics of Governance, Springer*, 7(3), pp. 245-269 [In English].

22. Matthew, A. Cole. (2007). Corruption, income and the environment: An empirical analysis. *Ecological Economics*, 62 (3-4), pp. 637-647 [In English].

23. Mendez, F. & Sepulveda, F. (2006). Corruption, growth and political regimes: Cross country evidence. *European Journal of Political Economy, Elsevier*, 22(1), pp. 82- 98 [In English].

24. Robert Klitgaard (2019). Engaging Corruption: New Ideas for the International Monetary Fund. Policy Design and Practice 2, 3. "Corruption." In International Development: Inquiries in Global Development Practice. Paul Battersby (Ed.). Sage Press [In English].

25. The report Tainted Lands: Corruption in Large-Scale Land Deals. Retrieved from : <https://www.globalwitness.org/en/campaigns/land-deals/tainted-lands-corruption-large-scale-land-deals/> [In English].

26. Tirana Declaration: Securing Land Access for the Poor in Times of Intensified Natural Resources Competition, International Land Coalition. (2011). Retrieved from : <http://www.landcoalition.org/sites/default/files/documents/resources/tiranadeclaration.pdf> [In English].

27. Transparency International, Global Corruption Barometer (2013). Retrieved from : <http://www.transparency.org/gcb2013/report> [In English].

Rykovska O. V. Corruption risks in the sphere of land relations and directions of their minimization

The purpose of the article is to identify corruption risks in the field of land relations, identify specific factors confirming the existence of a corruption component in agricultural land use to create a system of preventive measures and establish regulatory fuses, limit corruption influence on land transactions and protect human rights.

Research methods. To achieve this goal, the following methods were used: analysis and synthesis (to determine the sources of corruption schemes in the field of land relations); correlation analysis (to establish the relationship between corruption and land use concentration); empirical (on the study of the consequences of corruption offenses in the field of land relations) and abstract-logical (to summarize the conclusions and formulate proposals).

Research results. Identification of the main sources of corruption schemes in the field of agricultural land use contributes to the development of effective methods to combat these offenses. According to research by foreign scholars, the system of preventing abuse of office and obtaining illegal benefits by officials at all levels of government is built through: overcoming the monopoly, as the exclusive right of government agencies to carry out and control land transactions; clear legislative regulation of mechanisms of purchase and sale and other transactions with agricultural land; introduction of mechanisms of publicity, transparency and information openness in the land market. Disclosure of intentions to conduct land transactions, opening of operations, dissemination of information on approved agreements will reduce the interest of corrupt officials and protect legal actions. In addition to the types of corruption in the field of agricultural land use identified by the NACP, specific factors are outlined that confirm the existence of a corruption component, including: 1) conclusion of large land agreements (concentration of land use); 2) investment flows into land assets from offshore zones; 3) discretionary powers of a single body of executive power in the field of disposal of agricultural land. The establishment of regulatory safeguards on additional to generally accepted factors of corruption will limit the corrupt impact on land transactions and protect the rights of low-income people, small landholdings and other types of socio-economic exclusion.

Scientific novelty consists in substantiating the need to single out large land agreements (concentration of land use) as transactions with significant corruption risk, when developing mechanisms to combat corruption at the national level.

Practical significance. Addendum to the draft Anti-Corruption Strategy for 2021-2025 in terms of identifying key issues in the field of land relations by developing a special mechanism for concluding large agreements (land use concentration) with mandatory verification of sources of funds, verification of information on ultimate beneficial owners and verification of corporate structure permanent monitoring of the impact of concentrated land use on the observance of the rights of the local population and preservation of the environment will become an effective preventive anti-corruption measure in the field of land relations. Figs.: 3. Refs.: 27.

Keywords: land relations; human rights; corruption offenses; concentration of land use.

Rykovska Oksana Volodymyrivna - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of economics and policy of agrarian transformations, State Organization "Institute of the Economy and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine" (26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011)
E-mail: oksana.rykovska@gmail.com
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2723-8313>

Рыковская О. В. Коррупционные риски в сфере земельных отношений и направления их минимизации

Цель статьи - осуществить идентификацию коррупционных рисков в сфере земельных отношений, определить специфические факторы, подтверждающие наличие коррупционной составляющей в сельскохозяйственном землепользовании для создания системы предупредительных мер и установления регулирующих механизмов, что будут ограничивать коррупционное влияние на земельные сделки и защищать права людей.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели использованы методы: анализа и синтеза (для определения источников формирования коррупционных схем в сфере земельных отношений), корреляционного анализа (для установления взаимосвязи между коррупцией и концентрацией землепользования), эмпирический (при исследовании последствий коррупционных правонарушений в сфере земельных отношений) и абстрактно-логический (для обобщения выводов и формулировки предложений).

Результаты исследования. Идентификация основных источников формирования коррупционных схем в сфере сельскохозяйственного землепользования способствует разработке эффективных методов противодействия этим правонарушениям. По результатам исследований зарубежных ученых система предотвращения злоупотреблений служебным положением и получение неправомерной выгоды должностными лицами на всех уровнях власти строится через: преодоление монополии, как исключительного права государственных структур осуществлять и контролировать операции с земельными участками; четкое законодательное нормирование механизмов купли-продажи и других трансакций с сельскохозяйственной землей; внедрение механизмов публичности, прозрачности и информационной открытости на земельном рынке. Обнародование намерений проведения земельных трансакций, открытие процедуры операций, распространение информации о принятых соглашениях будут снижать интерес коррупционеров и защищать правовые действия. В дополнение к определенным Национальным агентством по вопросам предотвращения коррупции видов коррупционных действий в сфере сельскохозяйственного землепользования обозначены специфические факторы, что подтверждают наличие коррупционной составляющей, среди которых: 1) заключение крупных земельных сделок (концентрация землепользования) 2) инвестиционные потоки в земельные активы из офшорных зон; 3) дискреционные полномочия единого органа исполнительной власти в сфере распоряжения землями сельскохозяйственного назначения. Установка регулирующих механизмов на дополнительные к общепризнанным факторам коррупции будут ограничивать коррупционное влияние на земельные сделки и защищать права людей с низкими доходами, малым землевладением и другими видами социально-экономической эксклюзии.

Элементы научной новизны. Заключаются в обосновании необходимости выделения больших земельных сделок (концентрации землепользования), как трансакций со значительным коррупциогенным риском, при разработке механизмов борьбы с коррупцией на общенациональном уровне.

Практическая значимость. Дополнение проекта Антикоррупционной стратегии на 2021-2025 гг. в части определения ключевых проблем в сфере земельных отношений направлением разработки специального механизма заключения крупных сделок (концентрации землепользования) с обязательной проверкой источников происхождения средств, верификацией информации о конечных бенефициарных владельцах и проверкой достоверности корпоративной структуры собственности, постоянно действующим мониторингом влияния концентрированного землепользования на соблюдение прав местного населения и сохранение окружающей среды станет действенной предотвращающей антикоррупционной мерой в сфере земельных отношений. Илл.: 3. Библиогр.: 27.

Ключевые слова: земельные отношения; права людей; коррупционные правонарушения; концентрация землепользования.

Рыковская Оксана Владимировна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономики и политики аграрных преобразований, Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (01011, г. Киев, ул. Панаса Мирного, 26)
E-mail: oksana.rykovska@gmail.com
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2723-8313>

Стаття надійшла до редакції 02.07.2021 р.

Фахове рецензування: 16.07.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Рыковська О. В. Корупційні ризики у сфері земельних відносин та напрями їх мінімізації. *Економіка АПК*. 2021. № 7. С. 75 — 87. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202107075>

Rykovska, O.V. (2021). Koruptsiini ryzyky u sferi zemelnykh vidnosyn ta napriamy yikh minimizatsii [Corruption risks in the sphere of land relations and directions of their minimization]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 75 — 87 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202107075>

* * *